

PILIHAN RAYA DUN SARAWAK: SATU ANALISIS

WAN ABDUL RAHMAN WAN ABDUL LATIF

Pendahuluan

Lazimnya proses pilihan raya di Malaysia dipengaruhi oleh komposisi pengundi yang berbilang kaum. Proses pembentukan parti calon dan proses pengundian turut berkait rapat dengan kehendak dan aspirasi kaum tertentu. Faktor kaum seperti latarbelakang calon yang bertanding, sifat perkauman parti, serta isu dan polisi kaum yang diketengahkan oleh parti politik tertentu menjadi aspek penting yang perlu diambil kira dalam menentukan kejayaan atau kegagalan sesebuah parti politik.

Faktor etnisiti dijangka memainkan peranan yang lebih penting dalam konteks pilihan raya negeri Sarawak kerana negeri ini mempunyai kumpulan etnik yang lebih pelbagai berbanding Semenanjung Malaysia. Kajian-kajian pilihan raya di Malaysia pula secara relatif banyak tertumpu kepada pilihan raya di Semenanjung dan antara aspek yang dikaji melibatkan isu dan strategi. Gomez (1995), Khai (1988), Rudner (1970) dan Ratnam (1969) menumpukan kajian mereka terhadap dua aspek ini. Berdasarkan dua aspek ini pilihan raya Malaysia dalam banyak hal (termasuk juga sifat budaya politiknya) begitu dipengaruhi oleh unsur perkauman dan juga elemen primordial dalam menentukan kejayaan seseorang calon atau parti yang bertanding. Namun, meneliti perkembangan terkini, khasnya selepas pilihan raya 1999, politik Malaysia dalam arus globalisasi dan pendemokrasian menunjukkan bahawa sifat dan tingkah laku politik masyarakat telah banyak berubah seiringan dengan perkembangan semasa, dan turut memberi kesan terhadap isu dan strategi parti-parti politik yang bertanding. Apakah arus perubahan ini juga meresap ke dalam politik Sarawak? Ini merupakan satu permasalahan kajian penting yang cuba diteliti dalam kajian ini.

Kajian mengenai pilihan raya Sarawak sememangnya amat terhad. Kajian-kajian yang sedia ada dan agak terkini oleh Ahmad Nidzamuddin Sulaiman (1994), Andrew Aeria (1997) dan Neilson Ilan Mersat dan Ahi Sarok (1999) memperlihatkan betapa rapatnya hubungan di antara faktor etnisiti dan politik pembangunan. Andrew Aeria misalnya telah

memperihalkan secara terperinci bagaimana BN negeri Sarawak memenangi pilihan raya dengan menggunakan pendekatan 'politik pembangunan'. Beliau secara sinis menyimpulkan bahawa pada hakikatnya yang kalah dalam pilihan raya bukan parti politik pembangkang tetapi juga proses demokrasi serta kepentingan rakyat biasa. Neilson Ilan Mersat dan Ahi Sarok telah menganalisis tiga pilihan raya kecil DUN Sarawak yang diadakan dalam tahun 1997 hasil keputusan mahkamah membatalkan tiga DUN Sarawak iaitu Bukit Begunan, Kemena dan Kidurong. Faktor yang membawa kepada pembatalan pilihan raya ini ialah rasuah dan politik wang — isu-isu yang mempunyai kaitan rapat dengan 'politik pembangunan'. Di DUN Kemena, politik pembangunan dikaitkan dengan pembangunan tanah adat yang dimiliki oleh kaum Iban. Apakah masalah berhubung dengan pembangunan tanah adat telah diselesaikan dengan baik atau sebaliknya mempunyai limpahan pengaruh kepada pilihan raya DUN 2001 akan dikaji.

Berkesinambungan dari aspek-aspek yang disentuh di atas, pilihan raya DUN Sarawak 2001 adalah juga signifikan bagi memahami aspek perubahan dalam isu-isu dan strategi parti politik yang bertanding serta memahami kesan arus globalisasi (dalam ertikata berlakunya proses pendemokrasian) dan faktor federalisme (dalam ertikata pengaruh Kuala Lumpur) terhadap pemikiran dan tingkah laku pengundi tempatan.

Kesignifikanan kajian seterusnya ialah pilihan raya ini memberi peluang kepada penyelidik untuk menilai sifat politik bangkangan (*oppositional politics*) di Sarawak. Dengan kembalinya PBDS ke dalam gabungan BN pada tahun 1994, politik bangkangan tidak lagi merupakan cabaran yang serius bagi BN negeri. Bermula dengan pilihan raya DUN 1996, undi protes yang biasa disalurkan melalui parti politik pembangkang dialirkan kepada calon-calon bebas. Mungkin atas perkiraan inilah, berdasarkan risalah yang diedarkan, dan dengan restu UMNO, Abang Abu Bakar yakin sekitar 500,000 pengundi akan menyokong beliau (*Berita Minggu*, 26 Ogos 2001). Aspek ini adalah juga penting untuk dikaji. Akhirnya kesignifikanan kajian pilihan raya ini ialah bagi mencari jawapan kepada persoalan : sejauhmanakah politik pembangunan telah benar-benar memendamkan penyuaran semangat etnik yang agak ekstrim seperti semangat Dayakisme yang ditonjolkan pada pilihan raya tahun 1987 dan 1991.

Metodologi yang digunakan dalam kajian ini melibatkan analisis kualitatif pada tiga peringkat masa iaitu: kajiselidik sebelum pilihan raya; menganalisis dan menginterpretasi keputusan pilihan raya dan kajian susulan selepas pilihanraya. Seterusnya sumber maklumat yang diperolehi adalah melalui kaedah-kaedah berikut: temubual dengan pemimpin-pemimpin

pelbagai parti politik dan pertubuhan bukan kerajaan di kawasan kajian; melalui kaedah pemerhatian ikut-serta dengan menghadiri kempen-kempen dan ceramah-ceramah politik pelbagai parti politik untuk menyelami isu-isu dan strategi yang diketengahkan; dan akhirnya pengumpulan maklumat berbentuk data sekunder daripada manifesto-manifesto pelbagai parti, akhbar harian, majalah, buku, laman web dan sebagainya.

Latarbelakang dan Tempat Kajian

Kali terakhir Sarawak mengadakan pilihan raya negeri adalah pada tahun 1996. Pada pilihan raya ini BN cuma kehilangan lima kerusi: tiga kepada DAP dan dua kepada calon bebas. Di antara tahun 1996 hingga 2001 berbagai perkembangan politik telah berlaku sama ada di peringkat nasional atau antarabangsa. Di peringkat nasional pemecatan bekas Timbalan Perdana Menteri Dato' Seri Anwar Ibrahim pada tahun 1998 telah menggerakkan satu reformasi politik di kalangan penyokong-penyokongnya yang berakhir dengan tertubuhnya Parti Keadilan Nasional atau KeADILan. Kesan reformasi politik ini telah melangkaui perbatasan politik Semenanjung sehingga ke Sarawak. Ini terbukti apabila pilihan raya umum 1999 diadakan. Dalam pilihan raya ini terdapat sokongan yang agak baik telah diberikan kepada calon-calon KeADILan yang bertanding. Parlimen Kota Samarahan yang ditandingi oleh Ketua Menteri telah mengalami kemerosotan sebanyak 5,000 undi. Berdasarkan perkembangan ini, salah satu objektif kajian ini ialah ingin melihat sama ada arus kebangkitan ini masih mampu bertahan dengan menfokuskan kajian kepada kawasan yang ditandingi oleh parti KeADILan terutamanya DUN sekitar Kuching seperti Satok, Semariang dan Tupong.

Isu antarabangsa yang boleh mempengaruhi keputusan pilihan raya negeri kali ialah Peristiwa 11 September 2001. Ini melibatkan peranan parti politik seperti PAS yang bertanding di tiga kawasan DUN yang salah satunya ialah Samariang. Ia mungkin turut menjejaskan peluang DAP yang dilihat sebagai mempunyai kaitan dengan PAS yang sama-sama menganggotai pakatan longgar politik yang dikenali sebagai Barisan Alternatif. Aspek ini merupakan focus penyelidikan seterusnya yang ingin melihat apakah kesan penarikan saat akhir DAP dari Barisan Alternatif. Disebabkan tumpuan DAP adalah ke atas pengundi Cina yang biasanya tinggal di bandar, maka antara kawasan tumpuan kajian ialah bandar Kuching dan Sibul.

Kawasan-kawasan lain yang menjadi tumpuan kajian adalah DUN Asajaya dan Balingian. Pemilihan kawasan ini ada kaitannya dengan isu perpindahan Ketua Menteri yang mempunyai dua persoalan besar.

Pertama, apakah benar perpindahan Ketua Menteri ke kawasan pilihan raya baru memberi implikasi bahawa pengaruh Ketua Menteri di Asajaya telah berkurangan khususnya apabila berhadapan dengan Abang Abu Bakar yang mengetuai kumpulan calon-calon bebas? Kedua, kesediaan Ketua Menteri untuk bertanding di kawasan majoriti Melanau iaitu kampung halamannya memberi implikasi bahawa beliau telah memencilkan diri beliau dari masyarakat Melayu. Persoalan ini ada kaitannya dengan isu 'perpecahan' Melayu-Melanau yang agak hangat diperkatakan. Dengan menfokuskan penyelidikan di kawasan DUN Asajaya dan Bilingian isu-isu yang diperkatakan di atas dapat dikaji secara yang lebih dekat dan mendalam.

Merumus Keputusan Pilihan raya DUN Sarawak 2001

Sebagaimana yang dijangkakan, keputusan pilihan raya negeri Sarawak yang diadakan pada 27hb September 2001 masih memihak kepada BN yang membolot 60 dari 62 kerusi yang dipertandingkan. Keputusan pilihan raya secara umumnya adalah seperti berikut: bagi parti-parti yang mewakili BN, PBB sebagai parti tonggak BN memenangi kesemua 30 kerusi yang di pertandingkan. SUPP sebagai parti komponen BN memenangi 16 daripada 17 kerusi yang dipertandingkan. SUPP kehilangan satu kerusi iaitu Kidurong kepada calon DAP. PBDS satu lagi parti komponen BN memenangi semua lapan kerusi yang dipertandingkan. Parti SNAP yang juga salah satu parti komponen BN memenangi enam daripada tujuh kerusi yang dipertandingkan. SNAP kehilangan satu kerusi kepada calon bebas di kawasan Meluan. Secara umumnya prestasi BN adalah lebih baik sekiranya dibandingkan dengan keputusan pilihan raya negeri pada tahun 1996 di mana BN kehilangan lima kerusi.

Merujuk kepada prestasi pembangkang, ia agak mengejutkan kerana prestasi yang begitu buruk yang ditunjukkan oleh pihak pembangkang. Secara umumnya keputusan pilihan raya kali ini menunjukkan DAP kehilangan dua kerusi daripada tiga kerusi yang dimenangi pada pilihan raya negeri tahun 1996. Kerusi tunggal yang dimenangi oleh DAP ialah kerusi Kidurong. Bagi parti KeADILan yang buat pertama kali bertanding dalam pilihan raya negeri, gagal untuk memenangi sebarang kerusi. Pada pilihan raya ini KeADILan bertanding di 25 kerusi yang sebahagian besarnya adalah kawasan majoriti pengundi Melayu. Sebelas dari calon KeADILan yang bertanding telah kehilangan wang deposit mereka. Walaupun kalah KeADILan telah mengurangkan majoriti undi 10 kerusi yang dimenangi oleh PBB. Bagi parti PAS yang pertama kali mencuba nasibnya telah mengalami kekalahan di tiga-tiga

kerusi yang dipertandingkan. Semua tiga calon PAS yang bertanding telah kehilangan wang pertaruhan mereka dan tiga calon ini hanya mampu meraih sekitar 3,000 undi. Parti STAR pimpinan Patau Rubis juga menunjukkan prestasi yang lemah apabila ke lima-lima calonnya yang dikemukakan kalah. Kekalahan calon dikaitkan dengan prestasi STAR yang dikatakan sebagai 'hidup segan, mati tak mahu' dan juga faktor sabotaj dalaman yang berlaku dalam parti tersebut. Komponen terakhir 'pembangkok' adalah calon-calon yang bertanding atas tiket 'bebas'. Secara umumnya calon-calon bebas yang bertanding merujuk kepada calon-calon bebas tajaan Abang Abu Bakar, bekas Timbalan Presiden PBB. Calon bebas hanya mampu meraih satu kerusi iaitu di Meluan apabila calon bebas Wong Judat mengalahkan calon BN. Pada pilihan raya negeri tahun 1996 calon bebas memenangi dua kerusi.

Jangkaan awal ialah adalah mustahil bagi pembangkang untuk menumbangkan BN tetapi banyak pihak beranggapan bahawa pembangkang terutamanya KeADILan mampu bertapak di Sarawak dengan memenangi beberapa buah kerusi. Jangkaan ini mempunyai asas yang agak kukuh berdasarkan kepada beberapa petanda yang berlaku sebelum berlangsungnya pilihan raya. Petanda yang terpenting ialah BN hanya mampu memenangi empat kerusi tanpa bertanding pada hari penamaan calon yang diadakan pada 18hb September 2001 berbanding dengan 19 kerusi yang dimenangi tanpa bertanding pada pilihan raya negeri tahun 1996. Petanda kedua ialah Ketua Menteri sendiri dicabar oleh tiga orang calon.¹ Petanda-petanda ini memperkukuhkan tanggapan awal yang dibuat oleh akhbar milik pembangkang bahawa 24 kerusi dari keseluruhan 62 adalah berada dalam keadaan 'kelabu'. Apa yang dimaksudkan dengan 'kelabu' adalah peluang bagi BN untuk menang atau kalah di kawasan berkenaan adalah 50-50 dan statusnya pada bila-bila masa boleh berubah sama ada menjadi kawasan 'putih' yang bererti selamat atau 'hitam' yang bererti tidak selamat bagi BN. Antara kawasan 'kelabu' milik PBB yang disenaraikan ialah Nangka, Serdeng, Gedup dan Beting Maro.² Tanggapan awal ini nampaknya tidak menjadi dan keputusan pilihan raya menunjukkan BN sungguhpun menang besar, dalam kes-kes tertentu kemenangannya bukanlah sesuatu yang mudah.³

Kemenangan mudah BN dapat dilihat dari hakikat bahawa daripada 60 kerusi yang dimenangi, 46 darinya dimenangi dengan pertambahan majoriti undi yang lebih besar. Faktor-faktor yang membawa kepada kemenangan besar BN yang boleh dikenalpasti secara umum adalah seperti berikut:

Pertama, politik pembangunan masih lagi relevan dalam kes Sarawak dalam ertikata Sarawak mempunyai kawasan geografi yang luas

yang perlu kepada pembangunan yang berterusan.

Kedua, budaya politik pengundi Sarawak yang bersifat *insular* sekaligus menolak kehadiran parti-parti politik dari Semenanjung, termasuk DAP yang telah agak lama bertapak di kawasan bandar Sarawak.

Akhirnya, Peristiwa 11 September telah banyak membantu BN. Peristiwa ini juga yang membawa kepada perpecahan di kalangan parti pembangkang secara khususnya antara DAP dan PAS. Penarikan saat akhir oleh DAP dari pakatan longgar parti pembangkang atas tiket Barisan Alternatif memburukkan lagi keadaan. Peristiwa ini membuka peluang kepada BN Pusat dan negeri untuk melabel parti-parti pembangkang sebagai 'ganas' dan 'ekstrim'. Rumusan yang boleh dibuat dari serangan media arus perdana milik BN ke atas pembangkang ialah kekuatan BN bergantung kepada dua tunjang utama iaitu *pembangunan* dan *keselamatan*. Mesej yang dihantarkan kepada pengundi ialah dua komponen ini tidak boleh dipisahkan. Akhirnya, pengundi dikemukakan dengan dua pilihan sahaja: mengundi BN bermakna menyokong usaha-usaha pembangunan dan sekaligus menjamin keselamatan dan kesejahteraan hidup rakyat; memilih pembangkang bererti menghalang kemajuan dan mengundang kekacauan. Pada hakikatnya senario *hitam-putih* yang dikemukakan kepada pengundi sebenar seolah-olah memberitahu pengundi bahawa sebenarnya mereka tidak mempunyai pilihan melainkan mereka perlu (bukan harus) mengundi BN.⁴

Sungguhpun kemenangan BN boleh dikatakan sebagai menyeluruh, terdapat beberapa keretapi dan pemerhatian yang menarik yang terhasil dari pilihan raya negeri kali ini. Satu daripada keretapi yang dimaksudkan yang agak menarik dari keputusan pilihan raya ini ialah 10 kerusi yang dimenangi oleh BN mengalami pengurangan majoriti undi berbanding pilihan raya 1996. Tujuh dari 10 kerusi yang terlibat adalah kerusi majoriti Melayu-Melanau milik PBB, selebihnya tiap-tiap satu milik SUPP, PBDS dan SNAP. Pengurangan majoriti bagi kerusi milik PBB adalah sesuatu yang menarik dan mungkin ia mencerminkan kebenaran bahawa isu Melayu-Melanau menang wujud, sungguhpun belum lagi berada ditahap yang serius. Besar kemungkinan sebahagian dari undi PBB telah berpindah kepada KeADILan yang menyebabkan calon-calon KeADILan yang bertanding dalam kawasan yang terlibat sungguhpun gagal untuk memenangi sebarang kerusi tetapi mereka tidak kehilangan wang pertaruhan. Kehilangan separuh dari undi majoriti Abang Johari bagi DUN Satok membenarkan kenyataan ini.⁵

Disentuh sebelum ini bahawa calon bebas merupakan elemen terpenting politik bangkangan di Sarawak mungkin benar di peringkat generalisasi. Sekiranya ia di perdalami ia mungkin mencerminkan

kepelbagaian pola yang menarik. Secara umumnya bolehlah dikatakan bahawa kewujudan calon bebas yang agak ramai iaitu 63 orang adalah sesuatu yang unik dalam politik Sarawak. Fenomena ini wujud hasil dari tindak balas kepada politik *co-option* BN yang dilaksanakan secara berkesan terutamanya selepas tahun 1980-an. Calon bebas juga biasanya merupakan calon-calon individu yang tidak terikat dengan mana-mana ideologi parti politik. Calon-calon bebas juga kadang kala merupakan calon-calon tajaan sama ada oleh BN atau parti pembangkang yang bertanding bagi tujuan memecah undi yang hasilnya diharap akan berpihak kepada mereka.

Walau apa pun peranan calon bebas dalam politik Sarawak, satu yang pasti ia telah merancakkan lagi suasana pilihan raya. Ini terbukti apabila peratusan yang keluar mengundi adalah lebih tinggi iaitu 67 peratus sekiranya dibandingkan dengan pilihan raya negeri tahun 1996 iaitu sebanyak 64.2 peratus. Peratusan tertinggi mereka yang keluar mengundi ialah di Asajaya iaitu 78.5 peratus dan yang paling rendah ialah di Telang Usan iaitu sebanyak 50.26 peratus. Tiada kekacauan serius berlaku semasa pilihan raya. Apa yang berlaku ialah dua insiden kecil yang melibatkan penyokong dan calon KeADILan bagi DUN Demak Laut diserang oleh mereka yang tidak dikenali dan sebuah bilik gerakan PBB di Santubong didakwa di bakar. Tiadanya kekacauan yang serius dalam pilihan raya kali ini mungkin dapat diperjelaskan melalui dua kemungkinan. Pertama, pihak keselamatan terutamanya pihak polis telah menjalankan tugas mereka dengan baik. Kedua, serangan media perdana milik BN tentang 'keganasan' pihak pembangkang boleh dianggap sebagai sesuatu yang agak berlebihan.

Kedudukan DAP sebagai parti pembangkang yang berasal dari Semenanjung yang telah agak bertapak di kawasan bandar di Sarawak adalah sesuatu yang menarik untuk diperhatikan. Keputusan pilihan raya amat mengecewakan DAP di mana DAP hanya mampu meraih satu kerusi sahaja dan kehilangan dua kerusi yang pernah dimenangi pada pilihan raya 1996 iaitu DUN Bukit Assek dan Pelawan. Kemenangan calon SUPP bagi kedua-dua kawasan ini amatlah bermakna bagi SUPP yang menerima pukulan yang teruk dari DAP pada pilihan raya 1996. Apa yang lebih parah bagi DAP ialah pengerusi negeri DAP sendiri yang kalah di Bukit Assek kepada calon muka baru sungguhpun dengan majoriti yang agak tipis (875 undi). Kekalahan calon DAP bagi DUN Pelawan juga adalah satu kekalahan yang parah apabila calonnya Ting Chek Ming kalah kepada calon SUPP Vincent Goh yang memperoleh majoriti undi yang agak besar iaitu 8,445 undi.

Sungguhpun calon DAP bagi Kidurong mampu mengalahkan calon

SUPP tetapi majoriti undi yang diperolehi adalah kecil iaitu 143 undi. Apa yang menarik dalam kes DAP ialah calonnya kalah dalam DUN majoriti pengundi Cina yang paling ramai iaitu Bukit Assek yang peratusan pengundi Cina ialah 93.8 peratus dan menang dalam kawasan pilihan raya majoriti pengundi Cina paling rendah (50.4 peratus) iaitu di Kidurong. Perubahan ini adalah satu yang menarik kerana apa yang dilalui oleh DAP negeri Sarawak pernah dilalui oleh DAP Semenanjung dalam mana selepas Pilihan raya Umum 1995 kawasan bandar yang mempunyai pengundi Cina yang ramai tidak lagi menjadi kawasan tradisional DAP yang selamat. Ini amat berkait rapat dengan dasar pembangunan yang dijalankan oleh BN yang limpahannya dimanfaatkan oleh sebahagian besar rakyat termasuk mereka yang menyokong pembangkang. Dengan lain-lain perkataan, politik pembangunan yang diperkenalkan oleh kerajaan BN Sarawak telah secara progresif menghakis chauvanisme politik DAP. Betapa parahnya politik pembangunan kepada prestasi pembangkang dapat dilihat dari sudut betapa ghairahnya BN mengemukakan isu in kepada pengundi.

Janji-janji pembangunan yang ditaburkan kepada pengundi dengan secara meluas terutamanya semasa kempen pilihan raya dijalankan bermula pada 18hb September 2001. Sebagai contoh, untuk satu hari sahaja iaitu pada 22hb September 2001 *Utusan Sarawak* melaporkan bahawa pimpinan BN semasa berkempen menjanjikan projek pembangunan bernilai RM70 juta. Antara projek pembangunan yang dijanjikan ialah RM10 juta adalah untuk mempergiat aktiviti pelancongan dan RM 59.8 juta untuk pembangunan balai bomba Sarawak. Sehari sebelum pengundian dijalankan iaitu pada 26hb September 2001 akhbar *Utusan Sarawak* memuatkan berita muka depannya janji BN dengan memperuntukkan RM392 juta untuk tujuan pembangunan kesihatan Sarawak. Apa yang lebih menarik, pada hari yang sama, sebagaimana yang dilaporkan oleh *The Borneo Post* Perdana Menteri turut mengumumkan peruntukan sebanyak RM4.3 bilion untuk Sarawak. Pengundi Sarawak nampaknya menerima dengan baik pendekatan politik pembangunan BN yang bersifat dwi-wajah: pembangunan dan keselamatan.

Sokongan rakyat diperlihatkan melalui undi majoriti yang diperolehi oleh PBB dalam kerusi-kerusi yang menunjukkan peningkatan sokongan adalah antara 3,000 hingga 8,000 undi. Datuk Adenan Satem meraih undi majoriti yang tertinggi iaitu sebanyak 8,272 bagi DUN Muara Tuang dan Dr. Abdul Rahman Junaidi mendapat majoriti terendah di kalangan calon PBB yang bertanding apabila beliau menang dengan majoriti 3,315 bagi DUN Pantai Damai. Bagi DUN Pantai Damai pihak parti KeADILan mempunyai harapan yang tinggi berdasarkan prestasi mereka pada pilihan raya umum di peringkat parlimen tahun 1999 apabila pengundi di

DUN Pantai Damai telah memihak kepada mereka. Pada pengamatan aktivis dan pengkaji pilihan raya, di peringkat DUN memenangi undi majoriti 1,000 ke atas boleh di anggap sebagai kemenangan yang selesa dan selamat berbandingkan marjin 5,000 undi majoriti ke atas bagi kerusi parlimen. Dalam hal ini sungguhpun PBB mengalami kekurangan majoriti undi bagi 10 kerusi dari keseluruhan 30 kerusi yang dimenangi, prestasi PBB dalam pilihan raya ini secara keseluruhannya masih memuaskan.

Secara keseluruhannya dapatlah dikatakan bahawa pilihan raya yang berlangsung lebih memihak kepada parti yang memerintah dalam etikata padang permainan yang disediakan adalah tidak sama rata yang lebih memihak kepada BN, namun dalam keterbatasan yang ada pilihan raya telah memberi pilihan kepada pengundi untuk menentukan masa depan mereka. Dari satu segi, pilihan raya yang dijalankan, sungguhpun boleh dipertikaikan dari sudut ketelusan dan keadilan pelaksanaannya, ia masih menjanjikan penerusan dan hidupnya tradisi demokrasi dalam sistem politik. Dalam hal ini, kesediaan pihak SPR untuk mengeluarkan belanja sebanyak RM70,000 bagi membolehkan seorang pengundi di Long Luar dalam DUN Belaga keluar mengundi mempunyai kesignifikanan yang tersendiri.⁶

Pilihan raya DUN Sarawak 2001: Interpretasi Keputusan

Proses pilihan raya di Malaysia lazimnya dipengaruhi oleh komposisi pengundi yang berbilang kaum. Proses pembentukan parti politik, pemilihan calon dan proses pengundian turut berkait rapat dengan kehendak dan aspirasi kaum tertentu. Faktor kaum seperti latarbelakang calon dan parti politik serta isu dan polisi yang diketengahkan oleh parti politik berkaitan dengan kepentingan kaum tertentu menjadi aspek penting yang perlu diambil kira dalam menentukan kejayaan atau kegagalan sesebuah parti politik. Faktor kaum atau lebih tepat faktor etnisiti telah memainkan peranan yang lebih penting dalam konteks pilihan raya negeri Sarawak kerana ia mempunyai kumpulan etnik yang lebih pelbagai berbanding Semenanjung Malaysia. Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 yang telah dijalankan membenarkan hakikat ini. Pilihan raya ini memperlihatkan bagaimana faktor etnik telah dimanipulasi dengan secara baik oleh parti-parti politik yang mewakili etnik yang berbeza.

Kajian-kajian pilihan raya di Malaysia pula secara relatifnya banyak tertumpu kepada pilihan raya di Semenanjung dan antara aspek yang dikaji melibatkan persoalan isu dan strategi. Gomez (1995), Khai (1988), Rudner (1970) dan Ratnam (1969) menumpukan kajian mereka terhadap aspek tersebut. Berdasarkan dua aspek tadi, pilihan raya Malaysia dalam banyak hal (termasuk juga sifat budaya politiknya) banyak dipengaruhi oleh unsur

kaum, dan juga elemen primordial dalam menentukan kejayaan seseorang calon atau parti yang bertanding. Namun, meneliti perkembangan terkini, khususnya selepas pilihan raya 1999, politik Malaysia dalam arus globalisasi dan pendemokrasian menunjukkan bahawa sifat dan tingkah laku politik masyarakat telah banyak berubah seiringan dengan perkembangan semasa dan ini turut memberi kesan terhadap isu dan strategi parti-parti politik yang bertanding. Apakah arus perubahan ini juga meresap ke dalam politik Sarawak? Hasil kajian memperlihatkan bahawa faktor globalisasi dan perubahan yang melanda lanskap politik Semenanjung terutamanya isu Anwar Ibrahim mempunyai kesan sementara (*transitory*) kepada pengundi Sarawak. Perubahan ini berlaku pada pilihan raya umum 1999 yang disertai oleh Sarawak di peringkat parlimen. Pada pilihan raya ini perubahan yang agak signifikan berlaku terutamanya di kalangan pengundi Melayu; tetapi perubahan ini tidaklah sampai BN negeri kehilangan tampuk kuasa.⁷ Pada dasarnya perubahan inilah yang menghangatkan lagi jangkaan pilihan raya negeri 2001 yang lalu.

Di dalam konteks pilihan raya di Malaysia asas permuafakatan politik yang dibina secara agak berkesan di Semenanjung turut mencerminkan pembahagian kerusi dalam pilihan raya berdasarkan prinsip *proportionality*. Hakikat ini telah diperlihatkan oleh kajian-kajian berikut. Rabushka (1973) misalnya melihat taburan pengundi mengikut kaum dalam mempengaruhi corak pengundian; ini juga bererti faktor perkauman penting mempengaruhi prinsip *proportionality*. Pengkaji-pengkaji politik Malaysia yang lain seperti seperti Crouch (1980) dan Gale (1982) turut mengaitkan politik Malaysia dengan faktor perkauman. Malaysia meletakkan kepentingan masyarakatnya yang berbilang kaum, agama, budaya sebagai asas dalam apa sahaja pertimbangan, keputusan, dasar dan juga matlamat negara. Dasar pendidikan misalnya turut berkait rapat dengan usaha integrasi kaum (Enloe 1970). Demikian juga kuasa politik turut dikongsi bersama melalui pengagihan kawasan pilihan raya untuk ditandingi dan jawatan dalam kabinet yang dibuat dengan mengambil kira faktor kaum. Ratnam (1965); Milne dan Mauzy (1978); Means (1970); Von Vorys (1975) pula cuba melihat bagaimana struktur dan proses politik mampu mengakomodasi kepentingan kaum yang berlainan. Keputusan pilihan raya masih memperlihatkan korelevanan hubungan di antara persoalan perkauman dan prinsip *proportionality*. Hubungan perkauman dan prinsip *proportionality* tercermin dalam agihan kerusi di kalangan anggota BN negeri berdasarkan formula berikut: PBB 30, SUPP 17, PBDS 8, dan SNAP 7. Keputusan pilihan raya memperlihatkan bahawa inilah satu-satunya faktor yang memperkukuh kedudukan BN secara umum dan PBB secara khusus. Petugas KeADILan memberitahu bahawa antara hujah

yang paling berkesan untuk pengundi Sarawak terutamanya pengundi Melayu untuk terus mengundi BN atau PBB secara khusus ialah hujah yang mengatakan sekiranya orang Melayu tidak mengundi calon PBB risiko orang Melayu kehilangan kuasa adalah tinggi. Ini boleh terjadi sekiranya parti komponen bukan Melayu dalam PBB 'belot' dan bergabung dengan parti-parti politik bukan Melayu diluar gabungan PBB. Hujah ini disokong dengan statistik bahawa kumpulan Melayu-Melanau hanya mewakili sekitar 26 peratus dari keseluruhan penduduk Sarawak. Berdasarkan perkembangan semasa dan isu yang diketengahkan dalam pilihan raya ini hujah ini amat menguntungkan PBB.

Pertamanya, Peristiwa 11 September 2001 telah digunakan oleh PBB semaksima mungkin betapa bahayanya elemen 'ekstrimisme' agama (dalam konteks ini Islam) kepada kelangsungan kuasa Melayu-Melanau (yang majoritinya adalah penganut agama Islam). Dari sudut ini pengundi Melayu mesti memberi komitmen yang tidak berbelah bagi kepada PBB.⁸ Keduanya, isu yang di ketengahkan oleh pihak pembangkang seperti berlakunya 'perpecahan' antara Melayu dan Melanau sudah menjadikan sesuatu yang tidak relevan.⁹

Pada pilihan raya umum yang ke-10 tahun 1999 telah menunjukkan betapa isu-isu sejagat seperti keadilan, kebebasan, hak asasi dan ketelusan menjadi isu dalam pilihan raya dan mempengaruhi keputusannya, walaupun pertimbangan dari segi kaum itu masih digunakan terutamanya di tempat dan di kalangan pemilih yang faktor kaum masih penting. Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 telah memperlihatkan isu-isu besar seperti keadilan, kebebasan dan hak asasi tidak lagi mempunyai daya tarikannya. Faktor 'politik pembangunan' tajaan BN begitu menyeluruh dan faktor etnisiti yang mendalam yang mewujudkan primordialisme politik yang tinggi menyebabkan terpinggirnya isu-isu sejagat seperti isu keadilan.

Hakikat Sarawak dari segi georafinya bersifat *insular* telah juga mempengaruhi budaya politik yang juga *insular* dalam ertikata kematangan berpolitik di kalangan pengundi Sarawak secara keseluruhan adalah masih terkebelakang dari pengundi di Semenanjung.¹⁰

Di peringkat yang lebih umum keputusan pilihan raya telah memperlihatkan bahawa dari segi strategi pilihan raya tidak banyak yang berbeza dari pilihan raya-pilihan raya yang lepas dalam ertikata betapa dominannya faktor 3M (*Media, Money and Machinery*). Dalam banyak hal ada benarnya dakwaan pihak pembangkang bahawa dalam mana-mana pilihan raya pembangkang terpaksa berdepan dengan bukan sahaja parti-parti politik yang mewakili BN tetapi juga seluruh jentera kerajaan pimpinan BN. Ideologi *statism* telah menghakis sempadan di antara 'parti' dan 'kerajaan'. Dalam konteks ini, pilihan raya sebagai satu mekanisme

terpenting demokrasi, dalam kes Malaysia, agak sukar untuk dipertahankan.

Dari sudut media, media arus perdana yang ada di Sarawak amat memihak kepada BN. Amat tertonjol dalam hal ini ialah *Utusan Sarawak* dan *Sarawak Tribune*. Dari pengamatan penyelidik, satu-satunya akhbar yang agak 'berkecuali' dalam laporan dan analisis pilihan raya ialah *The Borneo Post*.¹¹ Pihak pembangkang seperti PAS dan KeADILan mempunyai kuasa media yang amat terhad dalam mempromosi manifesto masing-masing. Lagipun akhbar milik PAS iaitu *Harakah* yang keluarannya hanya dua kali sebulan, tidak begitu dikenali oleh sebahagian besar pengundi Sarawak; begitu juga media KeADILan *Cabaran* yang keluarannya tidak berkala dan edarannya lebih terhad berbanding *Harakah*. Satu-satu pilihan yang ada pada pembangkang ialah melalui nota-nota edaran ringkas dalam bentuk, sebahagian besarnya, surat-surat layang. Sebaran media bentuk ini yang tidak mempunyai sumber yang sah dan sekaligus memberi ruang kepada BN mempertikai kesahihannya. Pihak pembangkang, khususnya KeADILan mendakwa bahawa penyebaran maklumat mengenai perjuangan yang didokongnya juga agak tersekat apabila pihak polis, dalam beberapa kes, gagal mengeluarkan permit ceramah semasa waktu berkempen.

Begitu juga dengan faktor jentera pilihan raya (*machinery*) dan dana pilihanraya (*money*) yang lebih memihak kepada BN. Kekurangan dana pilihan raya menyebabkan parti KeADILan hanya mampu menurunkan 25 calon untuk berdepan dengan BN. Ini memberi modal kempen yang ampuh kepada BN untuk mengembalikan "paku buah kerasnya" kepada KeADILan yang pada pandangan BN hanya mempunyai kekuatan retorika. Hujah BN ialah adalah mustahil bagi KeADILan untuk mengambil alih pentadbiran negeri kerana sekiranya mereka memenangi keseluruhan 25 kerusi yang dipertandingkan, pihak KeADILan masih gagal untuk mendapat majority mudah iaitu 32 kerusi. Pihak KeADILan mendakwa bahawa jentera kerajaan digunakan oleh BN secara yang menyeluruh khususnya peranan yang dimainkan oleh Kementerian Penerangan dan Unit Khas dari Jabatan Perdana Menteri. Apa yang menarik dalam pilihan raya ini ialah buat pertama kalinya BN negeri khususnya PBB menggunakan khidmat Rumpun Silat Sarawak (RSS). Penggunaan RSS mempunyai peranan yang tersendiri bagi BN dan sekaligus memberi mesej yang jelas kepada pembangkang: sekiranya pembangkang bertindak 'ganas', maka BN mempunyai kekuatan untuk berhadapan dengannya.

Secara rumusannya, berdasarkan perbincangan di atas dapatlah dikatakan bahawa aspek etnisiti masih berperanan penting dalam pilihanraya DUN Sarawak 2001. Hubungan antara-ras atau etnik yang dibina di bawah kerangka BN dan prinsip perkadaran (*proportionality*)

yang diperkenalkan telah membantu memperkukuhkan BN dalam ertikata menjamin kerjasama politik yang merentasi sempadan etnik. Realiti politik ini digembeling secara baik oleh BN melalui pendekatan 'politik pembangunan'. Atas hakikat bahawa tuntutan pembangunan masih amat relevan dalam konteks Sarawak, menyebabkan kewujudan pembangkang dalam pilihan raya dilihat oleh BN dan seterusnya oleh pengundi (hasil dari pendedahan yang berterusan oleh media arus perdana yang dikontrol oleh BN) sebagai sesuatu yang tidak relevan dan tidak perlu. Hujah pembangkang yang mengemukakan idea bahawa kewujudan pembangkang dalam DUN Sarawak adalah perlu bagi berperanan sebagai mekanisme 'sekat dan imbang' (*check and balance*) juga dilihat oleh BN sebagai sesuatu yang juga tidak relevan. Dalam hal ini, hujah balas BN ialah bahawa sebahagian dari ahli DUN dari BN sendiri boleh berperanan sebagai 'pembangkang' sekaligus memainkan peranan 'sekat dan imbang'. Dari sudut ini politik bangkangan (*oppositional politics*) dilihat sebagai sesuatu yang tidak menyumbang kepada kesuburan proses demokrasi di mana pilihan raya itu sendiri merupakan mekanisme terpentingnya.

Persoalan hubungan di antara demokrasi dan pilihan raya telah mula diperkenalkan oleh Lijphart (1952; 1969). Menerusi idea demokrasi konsosiasional atau permuafakatan yang diperkenalkan, beliau adalah antara sarjana terawal yang cuba menjelaskan sifat hubungan antara sistem parti politik dan pilihan raya di Malaysia. Mengikut Lijphart pembentukan demokrasi konsosiasional dapat mewujudkan kestabilan politik kerana ia mengutamakan pengagihan sumber kekayaan dan politik kepada etnik-etnik yang berbeza. Serentak dengan itu perkongsian kuasa yang diamalkan dilihat dapat memberi kepuasan kepada berbagai kaum dan masyarakat tersebut. Parti-parti politik yang mewakili kaum mampu bekerjasama untuk menjalankan proses pentadbiran negara. Menurut Lijphart, setiap segmen masyarakat sama ada kaum, suku kaum, puak atau sebagainya memiliki parti politik tersendiri yang mewakili kepentingan mereka. Pemilihan calon untuk bertanding di dalam pilihan raya misalnya serta isu-isu pilihan raya yang dimainkan sentiasa merujuk kepada kaum dan kawasan tertentu. Parti-parti politik yang muncul mewakili kaum-kaum tertentu dilihat sebagai kesan daripada sikap *ethnosentrisme* dan *sentimen primordial* yang tinggi. Pengamalan idea permuafakatan ini dikatakan berjaya dilaksanakan di Malaysia (Mauzy 1983; Means 1991; Horowitz 1989 Jayum 1994 dan Nizamudin 1999). Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 sebahagian besarnya membenarkan teori yang dikemukakan oleh Lijphart. Walaubagaimanapun, wujud juga kritikan-kritikan terhadap proses yang berorientasikan model konsosiasional ini. Kesan peristiwa 13 Mei 1969, membuktikan kelemahan model ini. Dalam konteks konsosiasional, sistem

politik Malaysia selepas 13 Mei 1969 turut terikat dengan model hegemoni (Chee 1991), atau sistem politik kompromi yang ditakrif oleh ketuanan Melayu (Milne 1988; Vasil 1984). Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 memperlihatkan terdapat banyak persamaan di antara hegemoni PBB dalam kerangka BN negeri dengan hegemoni UMNO dalam kerangka BN di peringkat pusat.

Hegemoni PBB dalam kerangka BN negeri, melalui proses pilihan raya, telah memberi peluang kepadanya untuk membentuk satu kaedah mewujudkan perpaduan di kalangan ahli-ahlinya yang berbilang etnik dan juga di antara parti politik yang mewakili BN. Ini bererti BN sendiri bukanlah merupakan satu kuasa politik yang bersifat *monolithic*. Secara dalamannya yakni di kalangan parti politik yang mewakili BN, tahap tawar-menawarnya adalah juga tinggi. Dalam hal ini, keputusan pilihanraya DUN Sarawak 2001 memperlihatkan kepada kita bahawa pilihan raya dilihat sebagai boleh menyumbang kepada kesuburan sistem demokrasi dalam ertikata proses pendemokrasian yang lebih positif seharusnya berlaku dari dalam (*change from within*) dan bukannya dari luar (*change from without*) (misalnya, melalui partisipasi parti pembangkang dalam pilihan raya).

R.K. Vasil (1972) dalam bukunya *Politics in a Plural Society: A Study of Non-Communal Political Parties in West Malaysia*, menghujah yang faktor etnik perlu dilihat dari sudut perkembangan parti-parti politik yang bersifat berbilang kaum. Tesis Vasil ialah parti-parti politik yang pada asalnya bersifat berbilang kaum bertukar menjadi parti bukan-Melayu dan akhirnya menjadi organisasi bukan-Melayu yang bersifat perkauman. Menurut beliau, kelemahan parti berbilang kaum untuk mengekalkan keahliannya menyebabkan parti tersebut tidak mampu memenuhi tuntutan-tuntutan oleh etnik-etnik yang berbeza. Di dalam kajiannya terhadap pilihan raya umum 1969, beliau menyatakan telah wujud kecenderungan yang kuat parti pembangkang, khasnya DAP yang bercirikan berbilang kaum menguasai sebilangan besar pengundi. Oleh itu beliau menyimpulkan faktor etnik berkait rapat dengan pembentukan parti politik berbilang etnik dan masih penting di dalam menentukan perkembangan parti-parti politik.

Dalam hal ini Vasil berpandangan bahawa “ *outbidding racial question mean the end of moderation and the failure of multiracialism in party organization* ” (Vasil 1972: 105). Wujudnya parti berbilang kaum sebagai pilihan terbaik bagi menghindari kesan negatif dari penyuaran perkauman dari satu segi telah terpenuhi sebahagian besarnya, kalau pun tidak semuanya, dalam peranan yang dimainkan oleh PBB, sebuah parti politik yang keahliannya terdiri lebih dari satu kumpulan etnik. Perpaduan pelbagai etnik ini telah dijadikan modal penting kempen BN dalam pilihan raya DUN Sarawak 2001; sekaligus melihat kehadiran pembangkang sebagai

mewakili faktor 'perpecahan'.¹²

Di dalam konteks pilihan raya di Malaysia, Rabushka (1973) turut melihat taburan pengundi mengikut kaum mempengaruhi corak pengundian. Aspek ini adalah sesuatu yang penting dan menarik untuk diberi perhatian dalam pilihan raya DUN Sarawak 2001. Kecenderungan pengundi Cina yang tinggal di bandar-bandar besar seperti Kuching dan Sibu untuk memberikan undi mereka kepada DAP, sebagaimana yang telah mereka lakukan pada pilihan raya negeri tahun 1996, nampaknya tidak berlaku pada pilihan raya negeri kali ini. Dalam pilihan raya ini DAP hanya mampu memenangi satu kerusi berbanding tiga kerusi yang dimenangi pada pilihan raya negeri tahun 1996. Sekiranya pengundi Cina di bandar kembali menyokong status quo (baca BN), maka lebih-lebih lagi pengundi di pinggir bandar (seperti di Asajaya) dan di luar bandar. Semangat Dayakisme tidak lagi muncul sebagai mewakili politik pembangkang sebagaimana yang pernah berlaku dalam tahun 1980-an. Kekalahan tokoh politik tempatan seperti Dr. Patau Rubis dari parti STAR di DUN Bengoh di kalangan masyarakat Bidayuh memberi mesej yang agak jelas bahawa semangat kedaerahan yang 'ekstrim' telah terhakis peranannya sekaligus membatasi populariti pembangkang.¹³

Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 memperlihatkan juga kepada kita bahawa pendekatan etnik yang melihat perbezaan etnik sebagai penghindar kepada hubungan rapat antara masyarakat di sesebuah negara (Mauzy 1983:3) kurang begitu tepat dalam kes Sarawak. Melalui pendekatan ini, pengkaji seperti Mauzy berpandangan bahawa faktor etnik atau elemen yang bersifat perkauman menjadi angkuh penting dalam menjelaskan fenomena politik. Persaingan antara parti-parti politik seperti UMNO, MCA, PAS dan DAP yang ditubuhkan di atas dasar etnik mengukuhkan lagi dominasi pendekatan ini. Tesis ini mungkin benar dalam keadaan pembangkang masih lagi mempunyai potensi untuk menggugat BN seperti di Semenanjung; tetapi ia tidak begitu tepat dalam kes di mana pembangkang tidak merupakan cabaran yang serius kepada BN seperti yang terjelma dari keputusan pilihanraya DUN Sarawak 2001.

Pendekatan Kelas

Dalam menganalisis politik Malaysia, pendekatan kelas muncul sebagai anti-tesis kepada pendekatan etnik. Pendekatan ini berpendirian bahawa faktor ketidakseimbangan ekonomi di negara ini mewujudkan kelas-kelas ekonomi yang penting dalam mempengaruhi politik tempatan. Dari pendekatan ini lahir tulisan oleh penulis seperti Puthuchearry (1960), Kassim Ahmad (1968), A.Rahman Embong (1974), Cham (1975) Syed Husin Ali

(1984) Jomo (1986) dan Ikmal Said (1990). Cham dalam *Class and Communal Conflict in Malaysia* (1975) melihat sentimen perkauman berkembang kerana ia menguntungkan pemimpin politik tertentu. Kepimpinan politik sering mengeksploitasi dan menonjolkan isu perkauman untuk mendapat sokongan. Cham turut menolak pandangan yang mengatakan wujudnya permuafakatan (konsosiasional) dalam politik Malaysia. Ia dilihat hanya wujud di peringkat atasan; masyarakat bawahan tidak pernah berkongsi semangat politik permuafakatan sebagaimana yang dikongsi oleh golongan elit politik dalam BN yang merentasi sempadan perkauman. Tesis yang dikemukakan oleh pendekatan kelas ini adalah sesuatu yang menarik dalam ertikata betapa dominannya pendekatan etnik dalam politik Malaysia. Atas hakikat bahawa dalam konteks politik Malaysia, pendekatan ini dilihat sebagai mewakili suara minoriti, dan parti politik yang cuba menjuarai pendekatan ini melalui proses pilihan raya mendapati diri mereka dikesampingkan.

Dalam pilihan raya DUN Sarawak 2001, parti pembangkang seperti KeADILan cuba mengemukakan 'pendekatan kelas' dalam manifesto pilihan rayanya dalam ertikata sebahagian besar dari dasar-dasar yang diperjuangkan tidak bersifat perkauman. KeADILan mengkritik wujudnya elit politik pemerintah (BN) yang merentasi sempadan etnik yang telah memboloti kekayaan negeri secara berlebihan yang menyebabkan kebajikan rakyat terabai; dan ini disusuli dengan politik nepotisme dan kronisme. Aspek-aspek yang bersifat 'bukan perkauman' juga turut diperjuangkan oleh parti pembangkang lain seperti DAP dan PAS. Ada dua penjelasan yang menarik dalam konteks ini.

Pertama, kekalahan yang parah yang dialami oleh pihak pembangkang memberi implikasi betapa dominannya politik perkauman atau etnik dalam politik Malaysia. Kedua, pendekatan kelas yang dikemukakan oleh pembangkang tidak mampu menyatukan mereka sebagai satu pasukan dalam berhadapan dengan BN. Ketidakmampuan pembangkang untuk bekerjasama atas platform 'pendekatan kelas' mempunyai implikasi yang serius terhadap kerelevan pendekatan ini dalam konteks politik Malaysia. Perbezaan ideologi telah dikemukakan kenapa parti pembangkang seperti DAP dan PAS tidak boleh bekerjasama. Peristiwa 11 September 2001 telah memburukkan lagi keadaan ini. Malah peristiwa penting ini banyak membantu kemenangan BN dalam pilihan raya negeri kali ini. Peristiwa ini yang mendorong DAP untuk menarik diri dari pakatan longgar politik pembangkang iaitu Barisan Alternatif. Untuk memburukkan lagi keadaan, berlaku pertembungan antara PAS dan KeADILan di DUN Samariang. Penyelidik yang mengkaji secara dekat proses pilihan raya di DUN Semariang dan Tupong mendapati isu

penempatan setingan yang dibangkitkan oleh pembangkang seperti PAS sebenarnya tidaklah merupakan satu isu yang serius berbanding dengan isu yang sama yang wujud di sekitar Kuala Lumpur. Dari sudut ini, kebangkitan kelas bawahan yang merentasi sempadan etnik atau ras yang akan bersama pembangkang dan sekaligus menolak BN dalam pilihan raya merupakan satu idealisme politik yang masih terlalu jauh untuk di capai.

Kesimpulan yang boleh dirumus dari perbincangan di atas ialah apa pun pendekatan yang di ambil bagi memahami realiti politik Malaysia, persoalan etnik begitu menonjol dan menjadi isu yang penting dalam pilihan raya lebih-lebih lagi pilihan raya di Sarawak. Kajian mengenai pilihan raya di Sarawak yang agak terhad yang telah dilakukan sebelum ini dengan jelas memperlihatkan hakikat ini. Buku suntingan Ahmad Nidzammuddin Sulaiman (1994) *Politik Sarawak* ada memuatkan satu esei mengenai pilihan raya 1991 dan cabaran Dayakisme. Andrew Aeria (1997) melalui tulisan beliau *The politics of Development and the 1996 Sarawak State Elections* telah memperihalkan secara terperinci dan kritis bagaimana BN memenangi pilihan raya dengan menggunakan pendekatan 'politik pembangunan'. Beliau walaubagaimana pun menyimpulkan bahawa pada hakikatnya yang kalah dalam pilihan raya tersebut bukan hanya parti politik pembangkang sahaja tetapi proses demokrasi serta kepentingan rakyat biasa. Neilson Ilan Mersat dan Ahi Sarok telah menghasilkan kajian yang terkini mengenai pilihan raya di Sarawak (1999). Buku mereka *Pilihan raya-pilihan raya Kecil Dewan Undangan Negeri Sarawak* menganalisis tiga pilihan raya kecil DUN Sarawak yang di adakan dalam tahun 1997 hasil keputusan mahkamah membatalkan tiga DUN Sarawak iaitu Bukit Begunan, Kemena dan Kidurong. Faktor yang membawa kepada pembatalan pilihan raya ialah rasuah dan politik wang – isu-isu yang mempunyai kaitan rapat dengan 'politik pembangunan'. Di DUN Kemena, politik pembangunan dikaitkan dengan pembangunan tanah adat yang dimiliki oleh kaum Iban. Isu berhubung dengan pembangunan tanah adat nampaknya telah diselesaikan dengan baik oleh BN dalam pilihan raya DUN Sarawak 2001 menyebabkan pembangkang tidak mampu mengeksploitasi isu bagi meraih sokongan. Kemampuan BN menyelesaikan isu tanah adat ini telah dapat menghalang bangkitnya semangat Dayakisme dalam politik Sarawak dan seterusnya menggugat kedudukan BN dalam pilihan raya ini sebagaimana yang terjadi kepada kebangkitan semangat Dayakisme dalam tahun 1980-an.¹⁴

Keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 dari satu segi agak signifikan bagi memahami aspek perubahan dalam isu-isu dan strategi parti politik yang bertanding serta memahami kesan arus globalisasi (dalam

ertikata berlakunya proses pendemokrasian) dan faktor federalisme (dalam ertikata pengaruh Kuala Lumpur) terhadap pemikiran dan tingkah laku pengundi. Kedua-dua aspek di atas nampaknya tidak mempunyai kesan ke atas perlakuan pengundi Sarawak. Aspek pertama yang dikaitkan dengan isu pemecatan Anwar Ibrahim dan gerakan reformasi yang mengekorinya. Sebagaimana yang disentuh sebelum ini, kesannya adalah bersifat sementara dan ia agak berkesan pada pilihanraya umum 1999 yang turut disertai oleh Sarawak.

Aspek kedua ialah isu kemasukan UMNO ke Sarawak yang dikatakan diusahakan oleh Abang Abu Bakar. Ini ada kaitannya dengan kedudukan Melayu *vis-a-vis* Melanau dalam politik Sarawak yang dikatakan terhakis kedudukannya dan tidak lagi memiliki status 'ketuanan' politik.¹⁵ Usaha Abang Abu Bakar walaubagaimana pun, tidak diresmikan oleh UMNO pusat. Akhirnya isu ini mati di tengah jalan dan pengundi melihatnya sebagai isu peribadi. Tanpa isu yang besar, pilihan raya ini bolehlah dilihat sebagai satu pilihan raya yang biasa tanpa melahirkan persaingan yang sengit antara pembangkang dan BN. Isu-isu sekunder yang pada mulanya mungkin merancakkan pilihanraya DUN Sarawak seperti isu perpindahan kawasan pilihanraya Ketua Menteri dari Asajaya kepada Balingian juga agak meleset. Sungguhpun jangkakan ramai mengharapkan Ketua Menteri mampu menang tanpa bertanding di kawasan barunya, kehilangan wang deposit ke tiga-tiga calon bebas yang mencabarnya seolah-olah memberi mesej yang sama.

Dari satu segi kesignifikanan keputusan pilihan raya DUN Sarawak 2001 memberi peluang kepada penyelidik untuk menilai sifat politik bangkangan (*oppositional politics*) di peringkat negeri. Sebelum pilihan raya DUN Sarawak tahun 1996, parti-parti politik seperti PBDS, SUPP, dan SNAP biasanya 'keluar-masuk' dalam pemerintahan negeri. Satu-satu parti akan masuk atau bergabung dengan BN sekiranya kepentingan kumpulan etnik yang diwakilinya dapat dipenuhi. Begitu juga sebaliknya iaitu mereka akan keluar dari gabungan BN sekiranya dengan cara itu kepentingan kumpulan etnik yang diwakilinya terbela. Sifat politik bangkangan ini berbeza dengan yang ada di Semenanjung di mana parti pembangkang seperti DAP dan PRM tidak pernah bersama dengan BN.

Dengan masuknya PBDS ke dalam gabungan BN pada tahun 1994, politik bangkangan tidak lagi merupakan cabaran yang serius bagi BN negeri. Bermula dengan pilihan raya DUN 1996, undi protes yang biasa disalurkan melalui parti politik pembangkang dialirkan kepada calon-calon bebas. Sebagai bandingan, bagi pilihan raya DUN 1991 calon bebas memperolehi 6,209 undi tetapi pada pilihan raya tahun 1996 ia bertambah kepada 89,273 undi. Sebaliknya parti politik seperti PBB memperolehi

145,534 undi bagi pilihan raya 1991 tetapi menurun kepada 93,795 undi dalam pilihan raya 1996 (Aeria, 1997: 70). Mungkin atas perkiraan inilah, berdasarkan risalah yang diedar secara meluas sebelum berlangsungnya pilihan raya, dan dikatakan dengan 'restu' UMNO Abang Abu Bakar yakin 500,000 pengundi akan menyokong beliau (*Berita Minggu*, 26/8/01). Faktor calon bebas sebagai elemen penting kepada politik bangkangan adalah satu fenomena yang menarik yang berlaku dalam politik Sarawak. Strategi BN yang menggunakan pendekatan *co-option* bagi menarik parti-parti menyertai gabungannya, turut mendorong bercambahnya calon-calon bebas dalam pilihan raya negeri. Bagi pilihan raya DUN Sarawak 2001 misalnya, rekod baru telah dicapai apabila seramai 63 orang calon bebas telah menyertai pilihan raya, mengatasi calon BN sendiri seramai 62 orang. Apa yang menarik ialah jumlah calon bebas mengatasi jumlah calon dari parti-parti pembangkang sendiri yang berjumlah 46 orang. Atas perkiraan aspek calon bebas merupakan intisari penting politik bangkangan ada baiknya kita lanjutkan sedikit penglibatan Abang Abu Bakar yang mengetuai kumpulan calon-calon bebas.

Sebelum berlangsungnya pilihan raya negeri 2001, majalah *Semasa* bertarikh 21-31 Ogos 2001¹⁶ telah memuatkan berita sensasi muka hadapan berjudul '*Fokus Pilihan raya DUN: UMNO Sarawak tentang BN*'. Laporan ini menyebut bahawa UMNO Sarawak yang bakal ditubuhkan akan dikenali sebagai Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu Sarawak atau UMSA atas inisiatif beberapa tokoh politik Melayu Sarawak. Sungguhpun penubuhan UMSA tidak mendapat restu UMNO Pusat, ia tetap didaftarkan bagi membolehnya berperanan sebagai parti pembangkang utama dalam pilihan raya. Laporan juga menyebut bahawa UMSA akan dipimpin oleh seorang bekas menteri kabinet kerajaan pusat dan mendakwa hampir 50,000 orang Melayu dan Bumiputra Sarawak akan menyokong perjuangannya. Sudah semestinya tokoh yang dimaksudkan ialah Abang Abu Bakar. UMSA dikatakan akan menggunakan contoh perlembagaan UMNO sepenuhnya dan berjanji akan beramai-ramai menyertai UMNO jika parti mereka menang dalam pilihan raya. Apa yang lebih menarik ialah akhbar ini memberitahu selain UMSA beberapa buah parti pembangkang Sarawak yang pro kerajaan pusat mungkin akan bekerjasama dengan UMSA dalam sebuah gabungan yang dinamakan Barisan Kebangsaan Sarawak (BKS). Hasrat ini tidak terlaksana apabila Timbalan Perdana Menteri menyuarakan pandangan bahawa UMNO Pusat tidak ada kaitan langsung dengan perkembangan yang berlaku. Besar kemungkinan sekiranya Abang Abu Bakar muncul sebagai pemimpin yang karismatik dan mampu meraih sokongan sebahagian besar pengundi, UMNO Pusat akan turut menyokongnya. Walaubagaimana pun realitinya

Abang Abu Bakar bukanlah seorang pemimpin yang karismatik dan dakwaannya yang mengatakan 500,000 pengundi akan bersama beliau tentu sekali boleh dipertikaikan.¹⁷

Disamping isu-isu dan aspek-aspek penting pilihan raya sebagaimana yang disentuh di atas yang telah mempengaruhi perjalanan dan keputusan pilihan raya, kajian ini juga difokuskan kepada beberapa sub-tema yang lebih khusus yang telah diterokai secara yang lebih mendalam oleh kumpulan pengkaji yang terlibat. Antara sub-tema yang telah dikaji dan darinya lahir makalah-makalah yang disertakan dalam koleksi ini adalah: pilihanraya dan proses pendemokrasian (Zaini Othman); pilihanraya dan politik pembangunan (Wan Abdul Rahman dan Fuad Mat Jali); politik masyarakat Cina (Ghazali Mayudin), persoalan identiti politik Melayu-Melanau (Hanapi Dollah dan Mohd Rizal Yaakob); dan persoalan survival Melayu-Muslim dalam politik Sarawak (Ahmad Nidzamudin Sulaiman dan Sabihah Osman).

Kesimpulan

Secara rumusannya dapatlah dikatakan bahawa pilihan raya di Malaysia secara umumnya merupakan salah satu ciri penting politik Malaysia. Ia mencerminkan sifat semasa politik Malaysia. Pilihan raya juga membenarkan hakikat bahawa di Malaysia masih wujud proses demokrasi sungguhpun proses pilihan raya itu sendiri dipertikaikan keabsahannya. Ia juga memperkukuhkan hakikat bahawa Malaysia mampu mengendalikan pilihan raya secara konsisten pada jangka masa setiap lima tahun. Peristiwa besar dan tragis yang tercetus selepas berlangsungnya Pilihan raya Umum 1969 tidak menghalang Malaysia dari mengadakan pilihan raya selepas lima tahun dari peristiwa tersebut (Pilihanraya Umum 1974). Ini juga bermakna tahap *political resilience* dalam konteks Malaysia adalah tinggi, khususnya sekiranya dibandingkan dengan negara-negara membangun lain yang sebahagiannya masih bergelut dengan masalah pemerintahan ketenteraan dan belum mampu mengadakan pilihan raya secara adil dan bebas.

Dari segi yang lain, pilihan raya sama ada di peringkat negeri atau nasional berfungsi sebagai kayu pengukur kepada respons rakyat terhadap dasar-dasar kerajaan yang dijalankan selama paling kurang empat tahun. Ini bererti, pilihan raya merupakan petunjuk penting bagi kerajaan menyusun dan menggubal dasar-dasar yang selari dengan aspirasi rakyat terbanyak yang ditunjukkan melalui proses pilihan raya.

NOTA AKHIR

¹ Akhbar pro kerajaan *New Straits Times* bertarikh 20hb September 2001 tidak menjangkakan satu pertandingan yang mudah bagi BN apabila ia memuatkan satu artikel berjudul '*The Battle for Sarawak*'.

² Ramalan ini dikemukakan oleh akhbar *Cabaran* 15 Ogos 2001.

³ Tidak banyak 'persaingan sengit' berlaku dalam pilihan raya kali ini. Di kawasan majoriti pengundi Melayu satu-satunya kawasan yang berlaku 'persaingan sengit' ialah bagi DUN Satok antara Abang Johari mewakili PBB dan Zulrusdi Mohammad Hol mewakili KeADILan. Zulrusdi terbukti mampu mengurangkan undi majoriti yang diperolehi oleh Abang Johari.

⁴ Akhbar pro BN *The Borneo Post* pada 26hb September 2001, sehari sebelum pengundian dijalankan memuatkan berikam muka depannya kenyataan presiden SUPP, Dr. George Chan berjudul '*Two Choices before Voters: Support BN and Moderation or Go for Opposition and Religious Extremism*'.

⁵ Jika ditinjau dari laporan akhbar harian arus perdana yang pro kerajaan, Abang Joharilah orang yang paling kerap bercakap tentang pentingnya perpaduan Melayu dipertahankan.

⁶ Walaubagaimana pun pengundi yang dinanti-nanti tak kunjung tiba dan ini amat mengecewakan SPR. *The Borneo Post* 28hb September 2001.

⁷ Misalnya pada pilihan raya umum 1999 parti KeADILan yang bertanding di parlimen Kota Samarahan telah dapat mengurangkan undi majoriti yang diperolehi oleh Ketua Menteri sebanyak 5,000 undi. Atas petunjuk inilah pada pandangan pembangkang pilihan raya ini bukanlah sesuatu yang 'mudah' (*plain-sailing*) bagi BN negeri dan KeADILan secara khusus agak yakin untuk bertapak di Sarawak dengan harapan untuk memenangi beberapa buah kerusi. Memahami senario ini jugalah dapat difahami gesaan Perdana Menteri agar rakyat Sarawak jangan beri satu undi pun kepada KeADILan !!

⁸ Petugas KeADILan memberitahu bahawa hujah ini dikemukakan oleh penceramah BN/PBB hingga ke surau-surau dan masjid dan ianya amat berkesan sekali.

⁹ Memberi keutamaan kepada kelompok Melanau mungkin dapat dilihat sebagai sesuatu yang biasa kerana Ketua Menteri adalah seorang Melanau, disamping hakikat bahawa di kalangan masyarakat Melanau telah mendapat pendidikan dan kepakaran tinggi. Perlantikan Naib-Canselor baru UNIMAS dari kalangan kelompok Melanau membenarkan hakikat ini.

¹⁰ Hasil penyelidikan di sekitar Samariang mendapati bahawa pengundi yang agak tua agak senang untuk dibeli undi mereka yang mengikut beberapa informan yang ditemui memberitahu kami bahawa harga satu undi adalah serendah RM10!! Laporan akhbar pembangkang PAS *Harakah* (16-31 Ogos 2001, 27) ada melaporkan bahawa penduduk Kampung Pelanduk, Sadong Jaya (DUN yang ditandingi oleh PAS) bahawa pada pilihan raya negeri 1996 penduduk kampung